

SZABÓNÉ LÁSZLÓ Lilla¹:

Mi van a megtérésen túl? 2. A lelki formálódás gyakorlati teológiai megközelítései

Abstract. What Is beyond Conversion? 2. Practical Theological Approaches to Spiritual Formation

Following the theological grounding of spiritual formation in a previous study, this paper explores how we can approach the topic of faith growth in a way that maintains both human responsibility and the divine supremacy of grace. To this end, the threefold path of *via purgativa* – *via illuminativa* – *via unitiva* will be explored in a new way, rather than the stair-step paths of the mystical tradition. Further on, the spiritual and religious dimensions of spiritual formation will be presented, integrating Diana J. Chandler's model with the trinity of the Great Commandment. According to the Great Commandment, the triune unity of God–man–fellow man is the space of spiritual formation. It is based on a personal intimate relationship with God, in which God has the priority. A fruitful, ethical life lived towards one's neighbour comes from this personal, spiritual formation based on a spiritual relationship with God.

Keywords: spiritual formation, *via purgativa*, *via illuminativa*, *via unitiva*, the Great Commandment

¹ Református lelképásztor, egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar, Valláspedagógiai és Pasztorálpszichológiai Tanszék; e-mail: szabone.laszlo.lilla@kre.hu.

1. Bevezetés

A lelki formálódás teológiai alapozása után, mely egy korábbi lapszámban olvasható, az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogyan közelíthetünk úgy a hitbeli növekedés témájához, hogy abban mind az emberi felelősség, mind az előző tanulmányban tárgyalt isteni felsőbbtség, a kegyelem a neki megfelelő helyen és helyértékkel maradjon. A holland szerzőpáros, van den Brink és van der Kooi így írnak átfogó rendszeres teológiai művükben: „Kritikus hangot kell megütnünk az olyan teológiával szemben, amely kizárólag csak arra összpontosít, hogy mit tett Krisztus, és vonakodik attól, hogy azon gondolkodjon, Krisztus tette hogyan éri el és alakítja át az embert.”² Ugyancsak ők javasolnak egy hasonlatot, a korcsolyázó képét, aki a súlyt egyik lábáról a másikra helyezve tud igazából haladni az úton. A kegyelem és az ember odaszánása, állhatatossága együtt jár. Együtt rajzolják ki a megszentelődésnek a földi életünkben megjárható útjait.

2. Útleírások

A lelkivezetői hagyományban jónéhány olyan megfogalmazást találunk, amelyben próbálták megragadni Isten Lelkének működését a személyes hitbeli növekedésre nézve. Olvasva ezeket egyszerre ismerősek és egyszerre idegenek, felfedezzük benne a magunk tapasztalatait, mégis van, hogy nagyon távolinak érezzük, hiszen ezek az írások egy egészen más kulturális kontextus szülöttei. A teológiai rendszerező igyekezet mellett megtaláljuk ezekben a ma személyiség-fejlődésként tárgyalt lélektani dimenziókat is, amit a 17. századig a vallásos világ ugyanúgy a hit szemüvegén és szimbolikájával ragadott meg. Így ezekben a tanúságtételekben együtt találjuk a lélektani és pneumatológiai dimenzióit a hitben járt utaknak.³

² VAN DEN BRINK, Gijsbert – VAN DER KOOI, Cornelis (2022): *Keresztyén dogmatika*. Kolozsvár, Exit Kiadó. 753.

³ PERRIN, David B. (2007): *Studying Christian Spirituality*. New York – London, Routledge. 221–222.

A katolikus hagyományban mennyei létrát találunk (*scala sancta*). Benedek regulája 12 lépcsőn keresztül mutatja be a szerzetes lelki fejlődését, az alázat tizenkét szintjét.⁴ Clarvaux-i Szent Bernát szerelemlépcsőről beszél.⁵ Keresztes Szent János a Kármel hegyére vezető útról ír.⁶ Avilai Szent Teréz a belső várkastély szobáinak szimbolikájában ír a misztikus egyesülés titkáról.⁷ Bunyan pedig a zarándok útjának képével ragadja meg a hívő lelki életének fejlődését.⁸ De végeredményben ugyanide sorolhatjuk azokat a különböző felekezetű dogmatikusokat, akik minél pontosabban igyekeztek megragadni és tisztázni az üdvrend, az *ordo salutis* egyes lépéseit és az emberi sorrendiséget, haladást benne.⁹

A fentiek segítenek valamimód megragadni azokat a hasonló állapotokat és folyamatokat, amelyeken általában az ember átmegy az Istennel járt lelki úton, de nem tekinthetjük előírásoknak, legfőképp pedig nem kizárólagosak. Ha tanulmányozzuk és összevetjük őket, valóban találunk bennük hasonló mérföldköveket. Wikström svéd protestáns teológus és pasztorálpszichológus, egybevetve a keresztyén útleírásokat, illetve lelkivezetői tapasztalatát, a következő állomásokat találta:¹⁰ (1) Hiány – Isten sejtése; (2) Előíz – Isten él; (3) Megtérés – Isten követel; (4) Kegyelem – Isten ajándékoz; (5) Éjszaka – Isten elrejtőzik; (6) Fény – Isten kápráztat; (7) Vándorút – Isten elkísér; (8) Ora et labora! – Imádkozz és dolgozz. Erejük, hogy ezek által a képek által megfogalmazhatóvá, megoszthatóvá, reflektálhatóvá és kísérhetővé váljanak a személyes megélések.

⁴ SZENT BENEDEK (1993): *Szent Benedek Regulája*. Pannonhalma, Bencés Kiadó.

⁵ CLARVAUX-I SZENT Bernát (2002): *A kegyelemről és a szabad elhatározásról. Hogyan szeressük Istent*, Budapest, Kairosz Kiadó.

⁶ KERESZTES SZENT János: *A Kármel hegyére vezető út. A lélek sötét éjszakája*. <https://mek.oszk.hu/00100/00175/00175.htm>. utolsó letöltés dátuma: 2023.10.08.

⁷ AVILAI SZENT Teréz (2015): *A belső várkastély. Avilai Szent Teréz Összes Művei I.* Magyarszék, Sarutlan Kármelita Nővérek.

⁸ BUNYAN, John (é. n.): *A zarándok útja*. Kolozsvár, Koinónia Kiadó.

⁹ Ld. előző fejezet.

¹⁰ WIKSTRÖM, Owe (2013): *A kápráztató sötétség. Szempontok a lelkivezetéshez*. Budapest, Luther Kiadó. 188–250.

Ugyanakkor fontos tudatosítanunk, hogy a Szentírásban, Jézusnál nem találunk ilyen típusú leírást, csak egyféle utat, ami az evangéliumban így hangzik: Kövess engem! Hiszen Ő az út. Őbenne és Ővele járható meg mindaz, amire Isten a lelki formálódásban hív bennünket.

Felvetődik a kérdés, hogy akkor hogyan olvassuk, hallgassuk, és mit kezdjünk ezekkel az amúgy nagy hatású, ma pedig különösen is reneszánszát élő leírásokkal? Először is alázattal forduljunk feléjük. Protestánsként miközben komolyan vesszük, hogy egyedül a Szentírás az, ami csalhatatlanul igazít el bennünket Isten és a hit dolgaiban, alázattal szükséges tekintenünk azokra a hosszú idők próbáját kiállt egyházi hagyományra, ami évszázadokon keresztül (akár számunkra érthetetlen módon) sokak számára segítség volt a hit útján. Másrészt érdemes a maga kontextusában forgatni ezeket a hagyományokat, ami által közelebb kerülhetünk korábbi évszázadok Istent kereső igyekezetéhez és felismeréséhez. Nem érdemes számon kérnünk olyat a szövegen és a szerzőn, ami számára még nem állt rendelkezésre (pl. sokáig keveseknek volt elérhető a Biblia), de rácsodálkozhatunk arra, ahogyan Isten Szentlelke munkálkodott korábban, egészen más kultúrában Istent kereső testvérekben. Harmadszor kereshetjük bennük a rokonságot, illetve azt, hogy a maga helyén és helyértékén milyen módon visz közelebb, teszi érthetőbbé Isten és az ember útját. Hiszen éppen ezért íródtak és hagyományozódtak ráink.

3. A hármas út

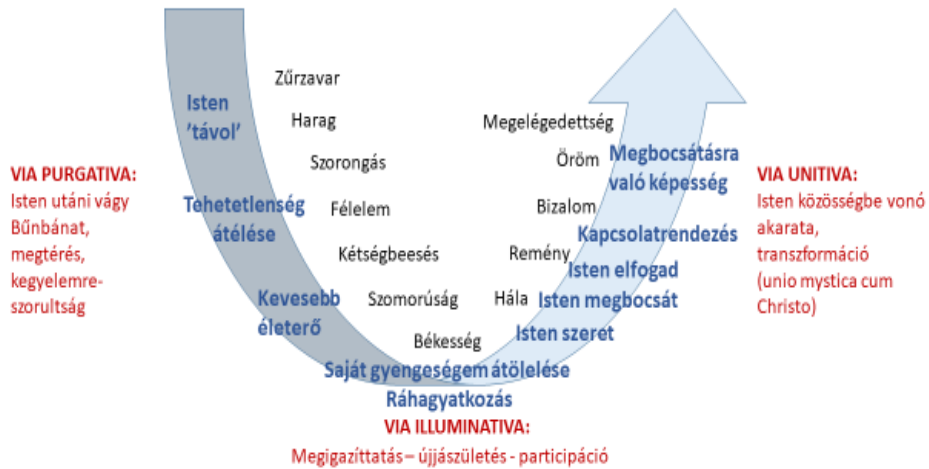
A fent idézett útleírások azt keresik, hogyan juthat el az ember Isten megismeréséig, a Vele való közösségbe, az üdvösségig, az új ember állapotáig? Az alábbiakban a lelkivezetői hagyományban sokat használt hatodik századi patrisztikus író, Dionüsziosz Areopagitész hármas felosztását¹¹ hívjuk segítségül,

¹¹ Dionüsziosz Areopagitész hármas útja hosszú évszázadokon keresztül határozta meg a lelki útról való gondolkodást. Bár az eredeti mű (*A misztikus teológia*) és a hármas út leírása is magán hordozza a Dionüszioszt is erősen meghatározó neoplatonikus hatást, mégis úgy látom, hogy a *via purgativa–illuminativa–unitiva* hármassága alkalmas leginkább arra, hogy kiabrázoljuk azt a pneumatikus és egyben pszichikus hármasságot, amiben a keresztyén lelki élete minduntalan

hogy közelebb kerüljünk annak a megértéséhez, hogy a lelki út valójában nem egy lineárisan felfele haladó ösvény, sokkal inkább egy naponkénti megtérésben járt, az óember és az újember közt oszcilláló, állandó mozgás Isten kegyelme és a mi emberi istenfelejtésünk közt.

Az ember élete egy pontján, de később is, újra és újra felismeri, hogy az élete nem olyan, amilyen lehetne. Ez a felismerés valójában ajándék. Minden olyan megélés, amely felszítja bennünk a vágyat Isten felé, az kegyelem. Ez hív meg az elindulásra, amelynek első lépése a *via purgativa*, a megtisztulás útja, ami a *via illuminativa*, a megvilágosodás útján át a *via unitivaban*, az egyesülés útjában teljeseedik ki.

hullámzik. A hármas út katolikus értelmezéseit megtaláljuk itt: SÖVEGES Dávid (1993): *Fejezetek a lelkiség történetéből*. Pannonhalma, Szent Gellért Hittudományi Főiskola. 68.; TIEFENTHALER József (1930): *Aszkézis és misztika. A tökéletes élet*. Budapest, „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság. 89–90. Protestáns, integratív alkalmazását itt: SZABÓNÉ LÁSZLÓ Lilla (2021): Gyógyító jelenlét – Isten jelenlétének valósága a lelkigondozás, lelki kísérés, testvéri melléállás alkalmain, In: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Lányi Gábor (szerk.): *Lelki éhség. Protestáns spiritualitás a 21. században*. Budapest, Kálvin Kiadó. 231–248. Dionüsziosz és mellette a hatodik századi patrisztika misztikájának újragondolását és jelenkori értékelését ld.: LOUTH, Andrew (2019): *A keresztény misztikus hagyomány gyökerei. Platontól Dionüsziosz Areopagitészig*. Magyarorszáék, Sarutlan Kármelita Nővérek. A hármas úttal dolgoznak más megközelítésben: SIBA, Balázs (2018): *Pasztorálteológia. A református lelkési hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó. 172–175.; SHULTS, F. LeRon – SANDAGE, Steven J. (2007): *Transforming Spirituality: Integrating Theology and Psychology*. Grand Rapids (Michigan), Baker Academic. 29.; MULHOLLAND JR., M. Robert (2016): *Invitation to a Journey. A Road Map for Spiritual Formation*. Downers Grove (Illinois), InterVarsity Press. 94–118.

1. ábra: A hármas út

A fenti összesítő ábra egyrészt hangsúlyozza, hogy az Isten jelenlétében történő növekedés határozottan különbözik attól, ahogyan a mai ember gondolkodik a kiteljesedésről. Általános esetben a növekedést egy felfele tartó, az élet normális kerékvágása közt zajló folyamatnak tekintjük. Az Istenben történő út ehelyett éppen az ellenkező irányba tart. Egy mindent a feje tetejére állító felismeréssel kezdődik: az ember bűnös, élete Isten nélkül kiszolgáltatott, végtelenül törékeny, az élet megbízható forrásai pedig önmagán kívül vannak. Az Isten felé vágyakozás ráadásul az Istentől való „távolság” valóságának átélésével kezdődik.

Ágoston így ír erről a Vallomásokban: „Rádöbben az ember a maga halandó voltára, szemügyre veszi bűne bizonyosságát és egyben tanúságát annak, hogy a kevélyeknek Te Uram ellenállasz. És mégis dicséretedre kívánczik az ember, teremtésednek kicsi paránya.”¹² Kálvin rámutat, hogy az Isten és önmagunk megismerésének dinamikus kölcsönhatásában tárul fel az ember

¹² SZENT ÁGOSTON (1974): *Szent Ágoston vallomásai*. Esztergom, Testvéri Szolgálat Alapítvány. 12.

valódi állapota, hogy mennyire nagy szüksége van Isten megváltó munkájára. „Az embert csak akkor érinti meg és sújtja le csekély voltának felismerése, amikor Isten fenségéhez méri magát.”¹³

A növekedés paradox módon lefele, a mélységbe vezet, és fokozódó bűnbánatban ölt alakot; így járhatja be a megtérő a megtisztulás útját (*via purgativa*). John Veltri jezsuita lelki vezető megfigyelése,¹⁴ hogy az Istenhez vezető úton a hívő előbb zűrzavart, szomorúságot, kétségbeesést, félelmet él át. Rádöbben az Istentől és egyúttal az élet lényegétől való elszakíttóságára, amiben tehetetlenség és erőtlenség lesz úrrá rajta. Lelki szárazságba és lelki sötétségbe jut. Majd valóságosan visszhangoznak Jézus szavai: „Bizony, bizony, mondom neked: ha valaki nem születik újonnan, nem láthatja meg az Isten országát” (Jn 3,3). Mindez tudatosítja, hogy Isten megigazítására van szükség, ami az ember oldaláról elérhetetlen. Csak vágyhatja és várhatja, hogy megjelenik a közeledő Isten.

Ennek a lefele, az alázat útján induló növekedésnek „mélypontja”, amikor egészen Istenre bízunk magunkat, ami egyúttal a felemelkedés kezdete is. A megvilágosodásban (*via illuminativa*) az ember halálba adja eddigi, önmaga által építgetett életét, és ezzel megnyitja magát Isten újat teremtő tette előtt. Ez a kenózis, a megüresedés, a „nem tudás”, a „meg nem ismerés” állapota.¹⁵ A *via illuminativa* az az állapot, ahol leginkább a halálba tudjuk adni mindazt, amit eddig ismertünk, vallottunk, gondoltunk akár Istenről, akár magunkról, akár a másiktól, ezáltal pedig megnyitjuk magunkat arra, hogy Ő világosítson meg és Ő győzzön meg bennünket. Ebben a megtaláltságban és Isten önmaga általi feltárulkozásában a halálon túl abban az életben osztozunk, ami Jézus Krisztus feltámadásában lett a miénk.

¹³ KÁLVIN János (2014): *Institution. A keresztyén vallás rendszere*. I kötet. Budapest, Kálvin Kiadó. 34.

¹⁴ VELTRI, John (1988): *Orientations*. II. kötet, Guelph, Loyola House. 501.

¹⁵ Aposztafikus teológiának nevezik a régiek a katekhatikus, kijelentő teológia ellentétét, ami Isten elérhetetlenségét vallja. Emberi oldalról Isten valójában megismerhetetlen. A mi tudásunk mindig nem tudás marad.

Amikor az ember átöleli saját gyengeségét, arra az öröme ébred, hogy Isten elfogadja Krisztusban, és Őbenne megtörténhet az Isten, az ember és a felebarát egysége, a megszentelődés, a szentek közé emeltetés, a *via unitiva*. „Az ember bevonatik a Krisztusban való Új Lét erejébe, mely lehetővé teszi a hitet; röviden: megvalósul az Isten és az ember egysége, még ha töredékesen is.”¹⁶ Itt átélhető Isten szeretete, elfogadása, megbocsátása. Nő a bizalom, a békesség, a remény – aminek gyümölcse a kapcsolatrendezés és a megbocsátásra való képesség, ami a közösségi élet gyógyulását, az Egyház, a Krisztus-test épülését szolgálja.

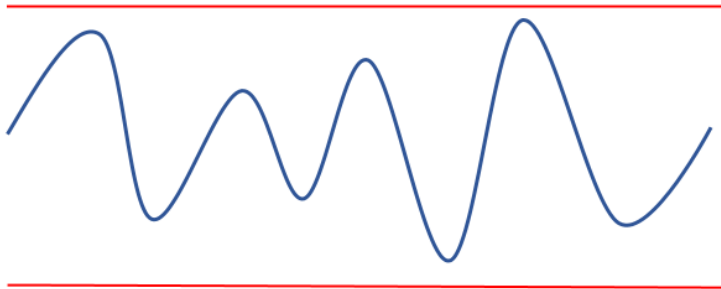
A fenti ábrán láthatjuk, hogy az útnak három színtere van. Az egyik a pneumatikus valóság (a külső íven),¹⁷ amit Isten Szentlelke munkál bennünk. A belső íven találjuk azokat az érzéseket, amelyeken átmegyünk mindeközben (feketével). Középen pedig azt a spirituális tapasztalati valóságot találjuk (kékkel szedve), ahogyan a lelki formálódás zajlik bennünk a pneumatikus és pszichikus történések egységében. Nem nehéz rácsodálkozni a hasonlóságra a passió útjával. A hármas úton Jézus szenvedésében és dicsőségében osztozunk valamiképp, „ha vele együtt szenvedünk, hogy vele együtt meg is dicsőüljünk” (Róm 8,17).

Hangsúlyoznunk kell, hogy bár az *ordo salutis* felrajzolható a fenti ívvel, a hitéletben valójában ez nem egy egyszer s mindenkorra végigjárt út. A Krisztusban élő hívő ember is újra és újra elvételi az Istenre hagyatkozás, a Vele járt út ösvényeit. Nem gondolhatunk a fentiekre úgy, mint hosszú távon fennálló, már egy életre megküzdött lépcsőfokra, ahogy Augustinus, aki a fent bejárt út hármasságát a már elért keresztyéni fokozatokra értette, így kezdők–haladók–tökéleteseknek nevezte az egyes szinteken lévőket.¹⁸ Ehelyett, ahogy a szinuszgörbe, úgy járjuk a hármas ívet az élet legkülönbözőbb szakaszain és területein, amiben az evangélium Isten hűsége és szüntelen munkája a mi elhívásunkban, lelki formálódásunk útján.

¹⁶ TILlich, Paul (2000): *Rendszeres teológia*. Budapest, Osiris Kiadó. 366.

¹⁷ Ez az ív egyben megfeleltethető az előző tanulmányban bemutatott megtérés-megigazulás-újjaszületés-participáció-transzformáció „útnak”.

¹⁸ TIEFenthaler (1930), 89–90.

2. ábra: A lelki formálódás újabb és újabb egybekapcsolódó útjai

Ahogy a második ábra mutatja, a lelki formálódás a legkevésbé sem egy felfele mutató, a tökéletességben építkező pálya, sokkal inkább az alázat, a ráhagyatkozás, az engedelmesség folyamatos iskolája, aminek része a bűnbánat, a Krisztusban kapott megigazított identitásunk és a Krisztussal való egység újabb és újabb személyes és szubjektív átélése, megtapasztalása. Újra és újra szükségünk van az alászállásra, hogy a felemeltetésben formálódjunk hullámról hullámra, dicsőségről dicsőségre (2Kor 3,18). Hasonlíthatjuk a hit szívmozgását rögzítő EKG-jelzéshez, amelyen nyomon követhető a hitélet organikus dinamizmusa, ahogyan az Istentől eltávolodott, a krisztusi élettől megfogyatkozott ember ismét végigjárja az új életre pumpáló, Isten Lelke által történő betöltekezést, hogy Istenből forrassozzon ismét az élete és annak cselekedetei. Az út már a kegyelem folyósója (két piros vonallal közrefogott tartomány) – már megigazított identitásunkban, mégis újra és újra Istenhez járulva hűséggel és állhatatosságban.¹⁹ Mindezt nevezhetjük az imádságos élet terének és belső dinamizmusának is.

¹⁹ Vö. VAN DEN BRINK – VAN DER KOOI (2022), 760–765.

4. A lelki formálódás dimenziói

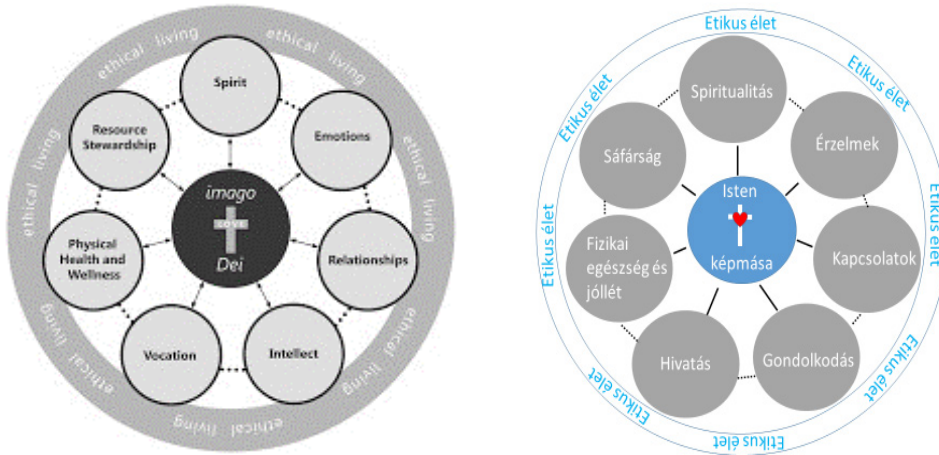
Sebestyén így ír az újjászületésről dogmatikájában: „Az újjászületés jelentősége tehát mérhetetlenül nagy. Mert nemcsak vallási és etikai, pszichológiai és gondolkodásbeli, hanem szociológiai és társadalmi következményei és kihatásai is vannak; mivel az egész ember restaurációját, újjáteremtését, de egyszersmind végső rendeltetésére s az élet helyes sínpályára való eljutását is jelenti, a maga tágabb értelemben vett kibontakozásaiban.”²⁰

Ahogy az előző fejezetben láttuk, és ahogyan a fenti ábra is jól szemlélteti, az újjászületés a megigazítás kategóriájában egyszeri (Krisztusban új identitásunk van), de a megszentelődés, a lelki formálódás tekintetében folyamat jellege van, ahogyan ezt Kálvin is képviselte a restaurációfogalomban. Mert nem csak identitásunkban, hanem az élet megannyi területén szükségünk van Isten újjászülő hatalmára, hogy életünk ne elvétett, hanem az Ő képére és hasonlatosságára újjáteremtett, krisztusi legyen. Mindez pedig nem egyszerre történik, hanem az életút egy-egy szakaszában. Ennek összefüggésében van jelentősége a naponkénti megtérésnek, illetve életünk egy-egy területén az Istenhez való térésnek, megszentelődésnek.

Diana J. Chandler egy integratív, az emberi élet dimenzióit egységbe foglaló modellben igyekezett egybefoglalni a keresztyén lelki formálódás területeit. Egy olyan kapcsolatalapú folyamatnak tekinti, amiben az Atya Isten a Fiú Jézus képére formálja a hívőket a Szentlélek ereje által, és ami magába foglalja az élet elsődleges dimenzióiban történő fejlődést: spiritualitás, érzelmek, kapcsolatok, gondolkodás, hivatás, fizikai egészség és sáfárság.²¹ A modell fontos jellemzője, hogy Isten áll a középpontjában, Tőle indul a formálódás, a különböző dimenziók kapcsolatban állnak egymással, de a spirituális dimenzióknak prioritása van. A lelki formálódásnak természetesen etikai következményei is vannak, egy olyan életstílus, ami által Isten megváltó szeretete tanúságként van jelen a világban.

²⁰ SEBESTYÉN Jenő (1994): *Református dogmatika*. III. kötet. Budapest – Gödöllő, Iránytű Kiadó. 21.

²¹ CHANDLER, Diane J. (2014): *Christian Spiritual Formation. An Integrated Approach for Personal and Relational Wholeness*. Downers Grove (Illinois), IVP Academic. 19.

3. ábra: Diane J. Chandler: Keresztyén lelki formálódás

A modell szívében Isten megváltó szeretete és akarata áll, ami lehetővé teszi, hogy életünk krisztusivá legyen.²² Isten nem mondott le arról, hogy az embert a Jézus Krisztusban való újjászületés által visszaállítsa eredeti identitásába, hogy Isten képmása legyen a földön.²³ Ez magába foglalja az Istentől való vezetettséget, a személyes kapcsolatokat, az értelmi gondolkodást és a sáfárságot. Ebből a négy területből egyúttal kibomlik a fenti hét kategória is.

Ezek közül Chandlernél elsődleges a spiritualitás,²⁴ az Istennel való kapcsolat dimenziója, mert ez alapozza meg és ad értelmet a többi hatnak. A lelki formálódás a megváltással kezdődik és a Szentléleknek az egész életünket átjáró munkájával folytatódik, aki kegyelemből, Istentől kapott ajándékként életünket Krisztus képére formálja. A lelkigyakorlatok erősítik bennünk ezt a kapcsolatot, és készsé tesznek bennünket, hogy a mennyei világ gyümölcseit teremjük (1Tim 4,8). A Lélek ebben megannyi eszközt használ, akár a szenvedést is.

²² Op. cit. 64–67.

²³ Op. cit. 28–43.

²⁴ Op. cit. 68–85.

Az emocionális formálódás²⁵ a kötődési mintáink gyógyulását jelenti, ami természetesen mélyen be van ágyazódva Istennel való kapcsolatunkba, hiszen azáltal történik, hogy megbékélünk abban, akik Istenben vagyunk, és ebből a forrásból tekintünk emberi kapcsolatainkra, ahol így nyitottá válunk a kapcsolatrendezésre és megbocsátásra. Természetesen ez a dimenzió is tovább gyűrűzik a következő területek felé.

A kapcsolatok dimenziójában²⁶ elsődleges a család, de ugyanide tartoznak a barátságok és a gyülekezet is, ahol megélhető az istengyermekség. Ezekben a közösségekben éljük meg a sebezhetőséget, és tanuljuk a bizalmat. Talán itt a legerőteljesebb a kulturális hatás, ahogy a kapcsolódásainkban meghozzuk döntéseinket, választásainkat, így különösen fontos, hogy ebben is Istentől induljon ki a formálódásunk.

A gondolkodás,²⁷ ami egyszerre megértés, logika, tervezés, rendszerezés, analízis stb., ugyancsak Istentől kapott képességünk, hogy Isten dicsőségére használjuk. Ennek része az is, hogy Istenben keressük az igazságot és igazodunk el a megannyi világnézet között.

A hivatás területén²⁸ Chandler megkülönbözteti az elhívást (életcélt), ami az Istennel járt teljes életutat jelenti, és az élet megannyi dimenzióját átjárja (család, gyülekezet, szociális felelősség stb.) és azt a munkát, foglalkozást, amiben elkötelezetten dolgozunk. Természetesen az az ideális, ha a kettő minél inkább átfedésben van, de ez nem minden esetben valósul meg. Mindenesetre a szeretet az, ami mind az életcél, mind a munka területén a lendületet adja.

Fontos helyet kap és részletes kifejtést a testi egészségünk és jóllétünk.²⁹ A keresztyén hit megtestesült hit. Az a tény, hogy Isten Jézusban testben jött közénk, megkerülhetetlenné teszi testi valóságunkat Istennel való kapcsolat területén.

²⁵ Op. cit. 86–108.

²⁶ Op. cit. 106–126.

²⁷ Op. cit. 129–152.

²⁸ Op. cit. 151–179.

²⁹ Op. cit. 182–220.

Mint a Szentlélek temploma fontos gondoskodnunk róla, hogy Isten dicsőségére éljünk ezen a területen is. Tisztelve a testünket tiszteljük Istent, aki testben teremtett minket. Így az egészséges étkezés, a mozgás, az elegendő alvás, az aktivitás és pihenés ritmusa, illetve a szexuális tisztaság gyakorlata része Isten tiszteletének.

Végül a sáfárság területe³⁰ zárja a sort, ami magába foglalja mind a személyes javainkkal, lehetőségeinkkel, mind a teremtett világ javaival való bánásunkat. A modell egyensúlyban tartja, hogy mindezek értünk, mégis Isten dicsőségére állnak rendelkezésünkre, így a megóvás, az őrzés, a jó gazdálkodás komoly felelősségünk keresztyénként a világban. Ebbe a területbe tartozik az időbeosztás is, hogy tudunk-e elkülöníteni szent időket, amelyek egészen az Úréi.

A fent részletezett területek egyensúlyba és szintézisbe kerülnek az engedelmisségben, a szentségben és a mindennapi alkalmazásukban, aminek gyümölcse az etikus élet.³¹ A keresztyén etika Krisztus követésében valósul meg, ami által Krisztus tette lesz láthatóvá általunk a világban. Ez sohasem egy egyszemélyes, individuális ügy, hanem egy közösségi történet Krisztus testében.

5. A lelki formálódás pneumatikai dimenziójának hangsúlyozása

Chandler fent felvázolt modelljének ereje, hogy az emberi élet teljességét próbálja a lelki formálódás tematikája alá rendezni. Az általa felrajzolt ábrában ugyanakkor egybemosódnak a spiritualitás címszó alatt az emberi lehetőségek és felelősség dimenziója és a Szentháromság által munkált pneumatikus folyamat, amit a hármasság út ábrázolásánál is igyekeztünk szétválasztani. A lelki formálódás területén is hasonlóan nagy jelentősége van annak, hogy lássuk a kegyelem területét (amiért Istenhez kell fordulnunk, és nem kérhető számon magunkon vagy a másik emberen) és az emberi akarat, odaszánás, engedelmisség oldalát. Éppen ezért a lelki formálódás teljesebb megértésére az alábbi ábrát javaslom:

³⁰ Op. cit. 221–249.

³¹ Op. cit. 250–273.

4. ábra: A lelki formálódás emberi dimenziói és a kegyelmi munka három területe

A lelki formálódás középpontjában a Szentháromság Isten áll, aki Jézus Krisztusban megváltotta az embert. Ez egészen addig egy rajtunk kívülálló objektív valóság, amíg valami módon nem kapcsolódunk személyesen is Isten helyreállító munkájához. Ő az, aki kezdeményezi a személyes kapcsolatot, keres minket, megszólít, amihez különböző életkorban, az élet különböző szakaszaiban más-más módon kapcsolódhatunk. Az Istenhez fordulásnak van egy döntés jellege. Isten nem kényszeríti magát ránk. Ezért fontos szétválasztanunk a kegyelem terét (kék koncentrikus körök) és az emberi szabad akarat területeit (sárga körök). Az Isten megszólításából forrásozó keresztyén hit a kegyelem tere; az Istennel élt bensőséges kapcsolat a Tőle való megragadottságban bontakozik ki. A mi részünk, hogy reflektálunk-e életünk spirituális dimenziójára, vagyis keressük-e a minket kereső transzcendenst. Ennek közösségi formája a

vallásosság, amihez egy-egy történelmi és kulturális hatások folyamán kialakult felekezeti, gyülekezeti közösségekben kapcsolódhatunk.

Az Istentől ajándékozott hit, bensőséges kapcsolat életünk minden dimenzióját átjárja, *ha* megnyitjuk magunkat, engedünk Istennek. Nem gyógyulnak a mi részvételünk nélkül az érzelmeink, kapcsolataink, nem formálódik a gondolkodásunk, és a hivatásunk, fizikai egészségünk, jóllétünk, világban való küldetésünk is akkor alakul a kegyelem terében, ha mindezeket a területeket átjárhatja Isten valósága, tehát ha a Vele való bensőséges kapcsolatban éljük ezeket, reflektálunk rájuk, engedelmeskedünk. Természetesen ezek a területek hatással vannak egymásra, sőt szétválaszthatatlanok. De a keresztyén hitben növekedő ember élete mindezen területeit egyre inkább átjárja Isten kegyelme, ahogyan megüresíti magát (*kenózis*) és engedi, hogy krisztusivá formálódhasson (*teózis*).

Ahogy az ábrán követhető, mindez az átalakulás nem marad az ember személyes élete és Istenhez való kapcsolatának a körén belül. Mert a keresztyén hit mindig közösségi is. Az Istennel élt bensőséges kapcsolat az addig önmagunkra irányuló, magába zárt figyelmünket megnyitja a felebarát és a ránk bízott teremtet világ felé. A személyes kegyesség, lelki formálódás Istenben egyúttal gyümölcstermő élet, hiszen mindazok a dimenziók, amelyeket fennebb tárgyaltunk, nem pusztán értünk, hanem a környezetünkért is vannak.

Az így módosított ábra a nagy parancsolat hármasságát is magába integrálja. Jézust a Mt 22,34–40-ben valójában a lelki formálódásról kérdezik. Mi a legfontosabb a törvényből, ami által igazzá lehetünk, hogy betöltsük az Isten által nekünk rendelt életet? Jézus Isten szeretetét állítja az első helyre, majd a felebarátról beszél önmagunk szeretésének a viszonylatában. Ha életünk középpontjában a Szentháromság Isten van, a Vele való szeretetben élünk, ez fogja meghatározni életünk minden területét és dimenzióját. De ez nemcsak nekünk és értünk adatott, hanem a felebarátért is, s így az Istennel való közösségben történő gyógyulás, átalakulás, formálódás a felebaráttal való kapcsolatunkban is ugyanúgy kifejti hatását.

A lelki formálódás valójában a hármasság szeretetkapcsolat mind teljesebb gyógyulása: (1) Isten (2) a megváltásban új identitást kapott, a Szentháromság Isten szeretetében formálódó önmagam és (3) a felebarát között, aki rám bízott. Ennek hármasságában viszont fontos elválasztanunk egymástól a keresztyén hit (pneumatikus valóság), a spiritualitás, és a vallásosság területeit.

A keresztyén hitet annak a pneumatikus létnek tekinthetjük, amit Isten munkál bennünk. Egyszerre járja át a Vele, az önmagunkkal és a felebaráttal való kapcsolatunkat. Mindebben a kegyelemnek primátusa van. A szeretet, amire Krisztus hív, amit a legnagyobb parancsolatként kaptunk, Isten munkája bennünk. Ez a lényege, a magja – a Vele való kapcsolat, amiből kibomlik a krisztusi, szeretetteljes élet. A kérdés, hogy engedünk-e neki, engedelmeskedünk-e, beleállunk-e ebbe a nekünk ajándékozott, a Lélek által belénk élt szeretetbe?

A spiritualitás minden embert érintő dimenzió, amit mára a pszichológia is hangsúlyoz a bio-pszicho-szocio-spirituális négyes felosztásban tárgyalt humanisztikus emberképben.³² Minden ember hisz valamiben. Az ember felfele nyitott lény. Vágyik a kapcsolódásra és az önmagában és önmagán túl tapasztalt valóság önazonosan kezelhető értelmezésére. A kérdés, hogy milyen utakon járunk, milyen közösségekhez kapcsolódunk lelki éhségünkkel. A vallások mind-mind egy-egy utat, egy-egy értelmezési modellt és keretet képviselnek.

A Szentháromság Istentől való megragadottság, a keresztyén hit beemel minket Isten népe közösségébe és történetébe. Így spirituális útkeresésünket az egyház, vagyis a keresztyén vallásosságban éljük meg. A különböző egyházi hagyományokban, felekezetekben, kegyességi irányzatokban kialakult lelkigyakorlatok épp azt a célt szolgálják, hogy az élet fent tárgyalt dimenziói reflektáltan a keresztyén hit hatása alá kerüljenek. Fontos, hogy mindezek akkor töltik be a céljukat, akkor vannak a helyükön, ha nem pusztán emberi tevékenység, „legyártott” vallásosság vagy spiritualitás, hanem Isten Lelke által munkált pneumatikus életből forrásznak.

³² HORVÁTH-SZABÓ Katalin – HARMATTA János – TOMCSÁNYI Teodóra (2009): Teisztikus és humanisztikus spiritualitás, In: *Pszichoterápia*. 18. 3. 180–186.

Éppen ezért fontos Chandler modelljéhez képest a teológiailag is reflektált vallásosságot, keresztyén spiritualitást/lelkiséget/ kegyességet kihangsúlyoznunk, annak Istentől munkált és az ember által alakított részét elkülönítenünk.

A keresztyén hit, az Istennel élt kapcsolat lelkigyakorlatokon, vagyis vallásos keretek között ölt testet. Az Isten-keresés mindenképp valamilyen választást von maga után. Reformátusként az istentisztelet, az imádság, a Szentírás olvasása, a sákramentumokkal való élés és a Krisztus test közösségébe való tartozás, vagyis a gyülekezeti élet egy fontos és a többi hat dimenziót is meghatározó része a lelki formálódásnak. Tehát mindazok a lelkigyakorlatok, amelyekkel gyakoroljuk magunkat az Isten felé fordulásban, az engedelmisségben, az alázatban, nagyban függenek attól a felekezeti és kegyességi beágyazottságtól, amiben éljük tanítványságunk. A kérdés így mindig az, hogy azok az utak, vallásos gyakorlatok, rítusok, amelyekben élünk, elsőbbséget adnak-e Istennek, és támogatják-e, megnyitják-e az utat az Ő munkája felé.

A fenti ábra egyúttal rávilágít a *contemplatio et actio*, az *ora et labora*, az imádság és szolgálat, vagyis a keresztyén hit és a tanítványi szolgáló lét egymástól elválaszthatatlan összetartozására. A lelki formálódás nem öncélú. De nem is tud önmagunkon kívül megtörténni. Éppen annyit tudunk a krisztusi életből adni a ránk bízottaknak, amennyire helyet készítettünk számára magunkban. Éppen annyira tudunk a felebarát szolgálatában állni, amennyire engedjük, hogy bennünk munkálkodjon a kegyelem. Éppen annyira fogjuk a Lélek gyümölcseit teremni, amennyire kértük és engedjük, hogy az Ige által, a sákramentumokban, a lelkigyakorlatokban munkálkodjon bennünk a Lélek. Mind a hét dimenzióknak megvan a személyes életünkben, Isten-kapcsolatunkban formálódó része, ami egyúttal gyümölcstermővé válik abban, ahogyan Isten általunk szolgálni akar a világban. A Szentháromság Isten bennünk végzett munkája túlmutat rajtunk.

6. Befejezés

Miután az előző lapszámban megjelent tanulmányban áttekintettük a lelki formálódás teológiai alapjait, a fentiekben a gyakorlati teológiai kérdéseket jártuk körbe. A lelkivezetői hagyományokban fellelhető lépcsőzetes növekedési modellek helyett az Isten bennünk végzett munkáját kiábrázoló, a pneumatikus növekedést megjelenítő hármast jelenítettük meg a bűnbánatban, megtisztulásban, megtérésben járt *via purgativa*-t, a teljes ráhagyatkozásban történő megragadottságot, a *via illuminativa*-t és az Isten kegyelmében átélhető mély szeretetközösséget, a *via unitiva*-t. Fontos megjegyeznünk, hogy míg a hármast egyúttal a személyes „üdvrend” kiábrázolója, maga a folyamat többször és megannyi területen megtörténik a tanítványságban.

Chandler dimenzionális modelljét felhasználva, de azt tovább gondolva rajzoltam fel azt az integratív szemléletet, amelyben a nagy parancsolatnak megfelelően az Isten–ember–felebarát hármast egységében jelenik meg a lelki formálódás pneumatikus tere, a keresztyén hit, ami a gyümölcstermő életben jut teljességre, és a mindebben nem megkerülhető egyéni felelősség az emberi élet különböző dimenzióiban. Ezek között találjuk a spiritualitást, ami a keresztyének életében a vallásosságon belül értelmezhető. Egyéni és közösségi felelősségünk, hogy keressük azokat az utakat, lehetőségeket, gyakorlatokat, amelyek keretet adnak az ember egyéni felelősségének, hogy teret adjon Isten Őt kereső kegyelmének és engedelmisségben, odaszánásban kitartszon a hit mindennapi cselekedeteiben.

A lelki formálódás területe kevésbé tárgyalt témája a magyar nyelvű gyakorlati teológiának. Mind a korábbi, mind a jelenlegi tanulmánnyal azt a folyamatot szeretném támogatni az egyházban, amelyben hármast összefogásban munkálhatjuk tovább ezt az egyre jelentősebb területet: (1) teológiai kutatómunka, (2) célirányos továbbképzés, illetve (3) a gyülekezeti és közegyházi gyakorlat.

Felhasznált irodalom:

- AVILAI SZENT Teréz (2015): *A belső várkastély. Avilai Szent Teréz Összes Művei I.* Magyarszék, Sarutlan Kármelita Nővérek.
- BUNYAN John (é. n.): *A zarándok útja.* Kolozsvár, Koinónia Kiadó.
- CHANDLER, Diane J. (2014): *Christian Spiritual Formation. An Integrated Approach for Personal and Relational Wholeness.* Downers Grove (Illinois), IVP Academic.
- CLARVAUX-I SZENT Bernát (2002): *A kegyelemről és a szabad elhatározásról. Hogyan szeressük Istent.* Budapest, Kairosz Kiadó.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin – HARMATTA János – TOMCSÁNYI Teodóra (2009): Teisztikus és humanisztikus spiritualitás, In: *Pszichoterápia.* 18. 3. 180–186.
- KÁLVIN János (2014): *Institution. A keresztyén vallás rendszere.* I kötet. Budapest, Kálvin Kiadó.
- KERESZTES SZENT János: *A Kármel hegyére vezető út. A lélek sötét éjszakája.* <https://mek.oszk.hu/00100/00175/00175.htm>; utolsó letöltés dátuma: 2023.10.08.
- LOUTH, Andrew (2019): *A keresztyén misztikus hagyomány gyökerei. Platontól Dionüsziosz Areopagítészig.* Magyarszék, Sarutlan Kármelita Nővérek.
- MULHOLLAND JR., M. Robert (2016): *Invitation to a Journey. A Road Map for Spiritual Formation.* Downers Grove (Illinois), InterVarsity Press.
- PERRIN, David B. (2007): *Studying Christian Spirituality.* New York – London, Routledge.
- SEBESTYÉN Jenő (1994): *Református dogmatika.* III. kötet. Budapest – Gödöllő, Iránytű Kiadó.
- SHULTS, F. LeRon – SANDAGE, Steven J. (2007): *Transforming Spirituality: Integrating Theology and Psychology.* Grand Rapids (Michigan), Baker Academic.
- SIBA, Balázs (2018): *Pasztorálteológia. A református lelkeszi hivatás vizsgálata interjúk tükrében.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.
- SÖVEGES Dávid (1993): *Fejezetek a lelkiség történetéből.* Pannonhalma, Szent Gellért Hittudományi Főiskola.
- SZABÓNÉ LÁSZLÓ Lilla (2021): Gyógyító jelenlét – Isten jelenlétének valósága a lelkigondozás, lelki kísérés, testvéri mellállás alkalmain, In: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Lányi Gábor (szerk.): *Lelki éhség. Protestáns spiritualitás a 21. században.* Budapest, Kálvin Kiadó. 231–248.
- SZENT ÁGOSTON (1974): *Szent Ágoston vallomásai.* Esztergom, Testvéri Szolgálat Alapítvány.
- SZENT BENEDEK (1993): *Szent Benedek Regulája.* Pannonhalma, Bencés Kiadó.
- TIEFENTHALER József (1930): *Aszkézis és misztika. A tökéletes élet.* Budapest, „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság.
- TILICH, Paul (2000): *Rendszeres teológia.* Budapest, Osiris Kiadó.
- VAN DEN BRINK, Gijsbert – VAN DER KOOI, Cornelis (2022): *Keresztyén dogmatika.* Kolozsvár, Exit Kiadó.
- VELTRI, John (1988): *Orientations.* II. kötet. Guelph, Loyola House.
- WIKSTRÖM, Owe (2013): *A káprázató sötétség. Szempontok a lelkivezetéshez.* Budapest, Luther Kiadó.